

Periodisme: una crisi de transformació i creixement?

ENRIC MARÍN

Quan la producció periodística fa dècades que ha esdevingut una indústria de creixent penetració social que requereix inversions de capital cada vegada més impressionants, encara és habitual el debat sobre si el periodisme és un ofici, una professió, una especialització professional...; o sobre si el periodista neix o es fa, i semblants. Aquests tipus de polèmiques parteixen d'elements reals, de constatacions empíriques, però el cert és que guarden una relació més aviat perifèrica amb les línies de força reals que de manera accelerada estan transformant el món de la informació periodística i, més genèricament, de la comunicació social.

La mirada nostàlgica sobre un món en transformació mai no ha estat de gaire utilitat si del que es tracta és d'intervenir activament en el procés de canvi per tal d'influir positivament en l'aprofundiment de les tendències que reforcen els valors de llibertat, solidaritat i democràcia. Els darrers 25 anys (des del 68 com a data emblemàtica?) han mostrat unes mutacions socials sense precedents històrics; tant si considerem els costums i la moral pública i privada,

els consums culturals, la incidència de la tecnologia en la quotidianitat o els valors i els referents polítics. I cal pensar, raonablement, que els canvis que es precipiten encara seran més importants. Tant si es considera la vessant del consum d'informació, entreteniment o coneixement, com si es considera la vessant dels suports interactius en els àmbits polític, industrial i domèstic, hi ha un creixent consens sobre el fet que el sector de les comunicacions serà determinant a l'hora d'establir les regles de la negociació política, així com les possibilitats efectives del nou desenvolupament econòmic. La variable de l'organització de la comunicació serà central en la definició i establiment dels nous models de progrés econòmic i polític.

En aquest context, les transformacions recents del món del periodisme responen, entre d'altres, als següents factors socials:

- El doble fenomen de globalització mundial (econòmica, política i cultural) i renovat protagonisme de les identitats i qüestions d'àmbit «local». Aquesta dialèctica de mundialització/regionalització, aparentment contradictòria, és una de les característiques més clares del nou cicle que, des de diferents perspectives, s'ha identificat sota el rètol de 54 «postmodernitat».

- Transformacions tecnològiques que han situat (i encara ho faran més) el sector de les comunicacions en el centre del sistema productiu («terciarització de l'economia») alhora que han modificat radicalment l'organització, les rutines productives i les funcions dels mitjans de comunicació («secundarització de la cultura»).

- Emergència del sector de l'àudio-visual, com a culminació del procés de definició de la nova societat de cultura i

comunicació de masses, en la qual l'establiment per primera vegada a la història de la humanitat d'un espai cultural i informatiu compartit per tota la societat, no contradiu una progressiva segmentació de les audiències dels mitjans.

- Concentració de la propietat i el control dels mitjans de comunicació, amb l'aparició del anomenats «grups multimèdia» de clara vocació i projecció transnacionals. Aquest és un dels factors que qüestiona la qualitat de la relació entre el poder econòmic i el poder polític amb el sector de les comunicacions, així com la naturalesa dels fluxos d'intercanvi de béns culturals a escala mundial.

Aquests factors han condicionat i condicionaran l'evolució del periodisme. Algunes de les noves tendències són manifestament irreversibles, d'altres, en canvi, es poden modificar i/o matisar en funció del protagonisme que les diferents concepcions polítiques i culturals tinguin en els debats públics i la dinàmica canviant del joc de relacions socials.

Sense cap voluntat d'exhaustivitat, podem seleccionar algunes de les conseqüències que s'han derivat sobre el camp de la producció informativa en els darrers anys:

- Crisi del sector públic de la producció comunicativa generada, en part, per la irrupció en el sector de l'àudio-visual dels mitjans de titularitat privada. El debat sobre la necessitat o no d'un sector comunicatiu de titularitat pública, la seva definició, les seves funcions i el seu finançament és un dels temes clau del debat polític. El que és evident, en qualsevol cas, és que ha entrat en crisi la identificació entre titularitat pública i estatalització.

- Multiplicació de les fonts informatives, que ja no es limiten a ser objectes passius de la notícia, sinó que esdevenen progressivament, productors de la informació. Institucions públiques i privades tendeixen a funcionar, també, com a manufacturadores d'informació perfectament elaborada.

- Aquest fet està ampliant el mercat laboral dels periodistes, tot obligant a reconsiderar la definició del perfil professional. Com és lògic, aquesta ampliació de funcions potencials actualitza el debat sobre la deontologia de la professió periodística.

- Afirmació d'una doble tendència complementària: protagonisme del periodisme d'informació especialitzada i necessitat d'una formació polivalent (mitjans, llenguatges, gèneres informatius...) per adaptar-se millor a un sistema productiu canviant, amb creixent mobilitat i intercanviabilitat i en procés de progressiva sofisticació tecnològica.

- Modificació de les rutines productives periodístiques. Expressat amb simplificació excessiva, aquesta modificació s'identifica amb una certa «funcionarització» del periodista, que ja no és «periodista de carrer», sinó «periodista de taula».

- Alteració de la definició tradicional dels gèneres periodístics: relativització de les fronteres entre els gèneres d'opinió i els gèneres informatius, amb creixent protagonisme del periodisme «interpretatiu» en un món en el qual la circulació d'informació «bruta» (mundial i local) creix de forma exponencial, i en el qual el repte és seleccionar i sedimentar adequadament la informació rellevant per a cada ús i/o necessitat.

D'acord amb el plantejament que acabo d'esbossar, és bastant òbvia la diversitat d'aspectes que entren en

concurrència en la definició del futur del periodisme. Ara bé, la complexitat del fenomen no hauria de servir de coartada per defugir la responsabilitat d'intervenció en el debat professionalista, però també polític, sobre el futur del periodisme.

La selecció no és homogènia, però, al meu criteri, els temes que incideixen més directament sobre l'evolució del periodisme es poden agrupar en els següents punts:

A) La capacitat del sistema polític per limitar democràticament els processos oligopolítics de concentració de propietat i control dels mitjans de comunicació. Es tractaria d'establir mecanismes legals i de control democràtic que reforcin el pluralisme ideològic, cultural i polític, tot impeding l'aparició de plutocràcies formades a partir de la concentració en unes poques mans del poder polític, econòmic-financer i cultural-comunicatiu. La recent experiència italiana demostra la conveniència de no barrejar la dimensió pública amb els interessos privats, així com la necessitat d'evitar la concentració il·limitada de la propietat dels mitjans i la «promiscuïtat» entre els poders econòmic, polític i mediàtic. D'altra banda, aquest desplaçament de poder redueix la capacitat d'intervenció i control dels professionals sobre el procés de producció dels béns culturals i informatius. Es tracta, sens dubte, d'un tema delicat en el qual qualsevol intervenció que argumenti a favor de l'establiment de límits democràtics pactats a la capacitat de l'empresariat corre el risc de ser anatemitzada com a contrària al principi de la «llibertat d'expressió». Però, més tard o més d'hora, caldrà plantejar públicament aquest debat.

B) La capacitat de redefinir la funció comunicativa pública, tot fent-la compatible amb el sector privat i amb l'emergència

de lògiques comunicatives de caràcter comunitari generades des de la societat civil. En relació a aquest segon punt, potser convé dir d'entrada que unes de les raons del descrèdit del sector públic de la comunicació social rau en la identificació que s'ha establert entre públic i estatal. Aquesta identificació permet que (tant si es tracta de dictadures, com si es tracta de sistemes democràtics en els quals l'aritmètica parlamentària és traslladada automàticament als consells d'administració) els mitjans públics actuïn o siguin percebuts com a mitjans governamentals. Uns mitjans de comunicació públics controlats per representants de la societat civil, l'administració i professionals i finançats per la pròpia societat (és a dir, amb recursos públics) es podrien veure alliberats de la lluita incondicional per l'audiència, tot oferint una oferta programàtica i informativa adequadament rigorosa i plural. Trencar amb la concepció estatista (i estatalista) de la comunicació pública faria més fàcil dues mesures complementàries:

- La formulació de polítiques culturals que estimulin el desenvolupament d'iniciatives de caràcter municipalista i/o comunitari. En el terreny de la gestió cultural i comunicativa, l'autoorganització des de la societat civil està en línia amb l'aprofundiment de la lògica democràtica.

- La introducció de la noció que la producció i difusió «industrial» de béns culturals i informatius és un servei públic que pot ser gestionat des de la iniciativa privada. Aquesta concepció podria permetre la creació d'un marc jurídic i polític en el qual es podrien definir límits a la gestió privada d'aquest servei públic. Ara bé, convé no perdre de vista el fet que des d'una teoria i una praxi estatistes la creació d'aquest marc jurídic i polític tindria efectes contraproductius sobre la cultura democràtica.

C) La capacitat de trobar un equilibri entre la globalització mundial dels mercats culturals i informatius i la necessitat de consolidar els espais comunicatius nacionals i locals. Aquest tercer punt és complementari de l'anterior. L'obertura als mercats mundials no pot significar la dissolució de les temàtiques i les identitats locals. Una regulació com la proposada en el punt anterior, a banda de reforçar el paper dels professionals, tindria l'efecte de consolidar els circuits i espais comunicatius-informatius de caràcter local i nacional. En realitat, com ja hem apuntat, globalització mundial i defensa de la diversitat cultural i lingüística no són dinàmiques incompatibles.

D) La capacitat d'ampliar la definició periodística incorporant-hi les noves modalitats de producció informativa generades per les noves necessitats socials, tot fugint de temptacions reduccionistes nostàlgiques o defensives. L'aparició de diferents modalitats de gestió i producció informativa diferents a les fixades històricament des dels mitjans de comunicació (premsa, ràdio i televisió), així com la pròpia transformació de les funcions dels professionals en aquests mitjans «convencionals» aconsellen trencar amb una concepció «romàntica» de l'ofici de periodista per tal d'integrar aquestes noves modalitats informatives pròpies d'un món en el qual el sector de la comunicació ha esdevingut estratègic. Una definició restrictiva de la professió periodística facilitarà la creació d'una cultura comunicativa-informativa aliena a la deontologia periodística democràtica. Ens trobem davant d'una situació semblant a la que es va produir amb l'emergència dels mitjans àudio-visuals que no eren vistos com a suports «nobles» per a la pràctica periodística.

E) D'acord amb el punt anterior, la capacitat de definir un «estatut professional del periodista» que dignifiqui la professió facilitant una regulació del mercat laboral i un increment del protagonisme dels professionals en les empreses. La redefinició de l'activitat periodística a la qual acabem de fer referència (juntament amb la consolidació dels principis deontològics democràticament assumits per la professió) hauria de facilitar la formulació de l'estatut professional del periodista (amb màxim protagonisme del Col·legi i participació activa del Sindicat, en el cas català). La formulació d'aquest estatut de la professió periodística no té per què debilitar la cultura empresarial en el sector, contràriament, una acció concertada entre els professionals, l'Administració i els empresaris reforçaria, simultàniament, la cultura democràtica i la cultura empresarial en el sector.

F) La capacitat de fer una anàlisi crítica de la incidència de les noves tecnologies sobre els mètodes de treball periodístic per tal de fer compatible l'aprofitament de les seves possibilitats il·limitades amb la reinvençió del que metafòricament podríem dir-ne «periodisme artesanal». L'evolució de la pràctica periodística s'està potenciant amb les contínues innovacions tecnològiques. Això no significa, però, que la caracterització dels llenguatges i les pràctiques professionals s'hagin de fer dependre, exclusivament, dels requeriments tècnics o de les estratègies polítiques o productivistes.

60

Les noves tecnologies permeten, efectivament, un periodisme de «gestió funcional», però també incrementen les possibilitats d'un nou «periodisme artesanal» en el qual el treball col·lectiu, i l'ampliació i sofisticació de fonts informatives no signifiquin la gestió neutra de producció informativa acrítica i estandaritzada.

En aquest escrit tot just apunto, provisionalment i amb prudència, alguns dels elements que probablement caldria considerar en debat global sobre el futur del periodisme en el context de l'aprofundiment del sistema democràtic. Una de les resultants de la confluència d'aquests punts podria ser la reformulació de les línies de força entre la societat civil, l'Administració i els professionals. En línia amb aquesta perspectiva, aquesta eventual reformulació hauria de significar més protagonisme de la societat civil (sense caure en la identificació interessada societat civil = empresariat), més compromís de l'Administració en la regulació democràtica de la indústria cultural i comunicativa, i més capacitat d'incidència dels professionals sobre les línies d'actuació dels mitjans de comunicació.

A manera de conclusió, crec que no serà imprudent afirmar que tot i que és evident que l'horitzó del periodisme és ple d'incerteses, el camp de possibilitats que tenim davant nostre és molt més engrescador que els motius que raonablement ens poden incitar al pessimisme. En qualsevol cas, la partida és oberta i tot depèn de com es moguin les fitxes.